

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

2009

ΕΚΦΩΝΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο κείμενο

Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια Β 1, 1-4

Διττής δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξησιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθεῖ ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζη τις ἄνω ῥιπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθεῖ. Οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.

Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλακίς ἰδεῖν ἢ πολλακίς ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)· τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἅ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί· οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

- A.** Από το κείμενο που σας δίνεται να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «Διττής δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσης... τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.»

Μονάδες 10

- B.** Να απαντήσετε στα παρακάτω:

B1. Με βάση το ακόλουθο τμήμα του κειμένου «Οὐτ' ἄρα φύσει... τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.», ποια είναι ἡ ἀπόψη του Αριστοτέλη για τὴν γένεση τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς καὶ σε τι διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατικὴ ἀντίληψη, ὅπως αὐτὴ ἐκφράζεται καὶ ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ στο ἐξῆς ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν *Ἀντιγόνη*, στίχοι 37 - 38 (ἡ *Ἀντιγόνη* ἀπευθύνεται στὴν ἀδελφὴ τῆς *Ισμήνη*): «έτσι ἔχουν τὰ πράγματα γιὰ σένα

τώρα, και γρήγορα θα αποδείξεις αν είσαι από τη φύση σου γενναία ή δειλή, παρόλο που κατάγεσαι από λαμπρή γενιά.»

Μονάδες 15

- B2.** Ποιο είναι το περιεχόμενο των εννοιών «δύναμις» και «ένεργεια» στην αριστοτελική φιλοσοφία και πώς ο Αριστοτέλης τις χρησιμοποιεί στα δύο εμπειρικά παραδείγματα της δεύτερης παραγράφου του κειμένου για τις αισθήσεις και τις τέχνες, προκειμένου να ορίσει τις ηθικές αρετές;

Μονάδες 15

- B3.** Πώς η παρουσία του Εύδοξου του Κνίδιου στην Ακαδημία επέδρασε στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Αριστοτέλη;

Μονάδες 10

- B4.** Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

φέρεσθαι, δέξασθαι, τελειομενοίς, κοιμιζόμεθα, ιδείν.

Μονάδες 10

Αδίδακτο κείμενο

Θουκυδίδου Ιστοριών Ε 115

Καὶ Ἀργεῖοι κατὰ τὸν χρόνον τὸν αὐτὸν ἐσβαλόντες ἐς τὴν Φλειασίαν καὶ λοχισθέντες¹ ὑπὸ τῶν Φλειασίων καὶ τῶν σφετέρων φυγάδων διεφθάρησαν ὡς ὄγδοήκοντα. καὶ οἱ ἐκ τῆς Πύλου Ἀθηναῖοι Λακεδαιμονίων πολλὴν λείαν ἔλαβον καὶ Λακεδαιμόνιοι δι' αὐτὸ τὰς μὲν σπονδὰς οὐδ' ὡς² ἀφέντες ἐπολέμησαν αὐτοῖς, ἐκήρυξαν δὲ εἴ τις βούλεται παρὰ σφῶν Ἀθηναίους λῆξασθαι³. καὶ Κορίνθιοι ἐπολέμησαν ἰδίων τινῶν διαφορῶν ἔνεκα τοῖς Ἀθηναίοις· οἱ δ' ἄλλοι Πελοποννήσιοι ἡσύχαζον. εἶλον δὲ καὶ οἱ Μήλιοι τῶν Ἀθηναίων τοῦ περιτειχίσματος τὸ κατὰ τὴν ἀγορὰν προσβαλόντες νυκτός, καὶ ἄνδρας τε ἀπέκτειναν καὶ ἐσενεγκάμενοι σῖτόν τε καὶ ὅσα πλεῖστα ἐδύναντο χρήσιμα ἀναχωρήσαντες ἡσύχαζον.

¹ λοχίζομαι = πέφτω σε ενέδρα

² ὡς = με αὐτὸν τὸν τρόπο

³ λήζομαι = λαφυραγωγῶ, ληστεύω

Γ. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του κειμένου.

Μονάδες 20

Γ1.α. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

έλαβον:	το απαρέμφατο παρακειμένου στην ίδια φωνή.
έπολέμουν:	το δεύτερο ενικό πρόσωπο προστακτικής αορίστου στην ίδια φωνή.
έκηρυξαν:	το τρίτο ενικό πρόσωπο ενκτικής μέλλοντα στην ίδια φωνή.
είλον:	το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο υποτακτικής ενεστώτα στη μέση φωνή.
προσβαλόντες:	το δεύτερο ενικό πρόσωπο οριστικής του ίδιου χρόνου.

Μονάδες 5

Γ1.β. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

φυγάδων:	τη δοτική ενικού.
πολλήν:	το επίρρημα στον θετικό βαθμό.
σπονδάς:	την αιτιατική ενικού.
τινών:	την αιτιατική πληθυντικού στο ίδιο γένος.
περιτειχίσματος:	τη γενική πληθυντικού.

Μονάδες 5

Γ2.α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω λέξεων και φράσεων:

ὕπὸ Φλυσιαίων, δι' αὐτό, αὐτοῖς, ἰδίων, νυκτός, ἀναχωρήσαντες.

Μονάδες 6

Γ2.β. Να μετατρέψετε την περίοδο «καὶ οἱ ἐκ τῆς Πύλου... ἔλαβον» σε πλάγιο λόγο, χρησιμοποιώντας απαρεμφατική σύνταξη, με εξάρτηση από την πρόταση «οὗτοι ἔλεγον».

Μονάδες 4

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΓΝΩΣΤΟ

A.

Η αρετή λοιπόν είναι δύο ειδών, η διανοητική από τη μια και η ηθική από την άλλη. Η διανοητική χρωστάει και τη γένεση και την επαύξησή της κατά κύριο λόγο στη διδασκαλία, γι' αυτό ακριβώς χρειάζεται εμπειρία και χρόνο, ενώ η ηθική είναι αποτέλεσμα εθισμού, από όπου έχει πάρει και το όνομα, το οποίο μικρή παρουσιάζει διαφορά από τη λέξη εθισμός. Από αυτό ακριβώς γίνεται φανερό ότι καμιά από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως. Πραγματικά τίποτα από όσα υπάρχουν εκ φύσεως δεν μπορεί να αποκτήσει με εθισμό μίαν άλλη ιδιότητα, όπως, για παράδειγμα, η πέτρα, η οποία εκ φύσεως κινείται προς τα κάτω, δεν είναι δυνατό να αποκτήσει τη συνήθεια να κινείται προς τα πάνω, ούτε και αν χιλιάδες φορές προσπαθήσει κανείς να την κάνει να συνηθίσει σ' αυτό ρίχνοντάς την ξανά και ξανά προς τα πάνω· ούτε η φωτιά είναι δυνατό να αποκτήσει τη συνήθεια να κινείται προς τα κάτω ούτε κανένα άλλο από τα πράγματα που γεννιούνται από τη φύση με μίαν ορισμένη ιδιότητα είναι δυνατό να συνηθίσει σε κάτι διαφορετικό. Επομένως, οι αρετές δε γεννιούνται μέσα μας ούτε εκ φύσεως ούτε αντίθετα με αυτήν, αλλά εμείς έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε, ενώ τελειοποιούμαστε σ' αυτές με τον εθισμό.

B.1

Η φράση αυτή αποτελεί το τελικό συμπέρασμα της ενότητας στο οποίο ο Αριστοτέλης καταλήγει ότι η ηθική αρετή δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως· οι ηθικές αρετές είναι αποτέλεσμα συνήθειας και επανάληψης και για την απόκτησή τους βασικό ρόλο παίζει ο εθισμός (έθος) που σημαίνει **συνήθεια, τρόπος συμπεριφοράς που παρατηρείται συχνά και κατ' επανάληψη**. Άλλωστε, ότι έχει σχέση με τον εθισμό, με τη συνήθεια, με την επανάληψη, είναι επίκτητο και δεν μπορεί να συσχετιστεί με το έμφυτο, με το «φύσει».

Αυτό όμως δε σημαίνει ότι είναι ολότελα αποκομμένη από αυτήν (ούτε παρά φύσιν), γιατί ο άνθρωπος έχει από τη φύση ένα σχετικό με τις ηθικές αρετές στοιχείο: την προδιάθεση· ο άνθρωπος είναι προικισμένος από τη φύση με την ικανότητα να τις δέχεται, μόνο που η έμφυτη αυτή ικανότητα είναι απαραίτητο να συνδυάζεται με την άσκηση. Μπορεί να πραγματώσει και να ολοκληρώσει αυτή την προδιάθεση και ταυτόχρονα να «τελειωθεί» ο ίδιος μόνο μέσω του έθους (τελειωμένοι δέ διά τού έθους). Επομένως, την ευθύνη για την κατάκτηση της αρετής έχει κυρίως αυτός που με θέληση και επιμονή ασκείται στην αρετή.

Αξίζει να επισημάνουμε ότι και σε άλλο έργο του ο Αριστοτέλης λέει πως η αρετή είναι τελείωσις τις. Θεωρεί δηλαδή ότι ο άνθρωπος ολοκληρώνεται, γίνεται τέλειος, με την απόκτηση της αρετής, εκπληρώνοντας έτσι το σκοπό της ύπαρξής του.

Ο Σοφοκλής ακολουθεί την αριστοκρατική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία την αρετή μπορούν να έχουν μόνο οι ευγενείς, οι άριστοι. Η αντίληψη αυτή απαντάται σε πολλούς συγγραφείς. Η παλιά αυτή αριστοκρατική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία αξιόλογος είναι μόνο ο άνθρωπος που έχει φυάν, που είναι δηλαδή φορέας δώρου της φύσης, δηλαδή του θεού, δεν έχει πια την έγκριση του Αριστοτέλη. Ο Αριστοτέλης απορρίπτει την παλιά αριστοκρατική αντίληψη ότι η αρετή είναι δώρο της φύσης, το οποίο τελεσίδικα δίνεται ή δε δίνεται στον άνθρωπο με τη γέννησή του και φυσικά δίνεται στους «αρίστους» (στους αριστοκράτες) και δε δίνεται στους «πολλούς» (στο λαό).

B.2

Είναι θεμελιώδης στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη η διάκριση – συχνά αντιθετική – των εννοιών *δύναμις* και *ἐνέργεια*. *Δύναμις* είναι η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι, ενώ η *ἐνέργεια* είναι η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας. Γενικά ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η δεύτερη έχει μεγαλύτερη αξία από την πρώτη. Εδώ συνδέει τὰς δυνάμεις με το πρότερον και τὰς ἐνεργείας με τὸ ὕστερον, εννοώντας ότι αἱ δυνάμεις έχουν χρονική μόνο προτεραιότητα έναντι τῶν ἐνεργειῶν.

Σχετικά με ὅσα έχουμε μέσα μας εκ φύσεως, υπάρχει εκ των προτέρων η δυνατότητα να πραγματοποιηθούν και ὕστερα (χρονικά) πραγματώνονται, ὁμως ἄμεσα, χωρίς να χρειάζεται ο εθισμός με την επανάληψη· παράδειγμα, οι αισθήσεις: η δυνατότητα της ὄρασης και της ακοῆς υπάρχει εκ φύσεως και μετά πραγματώνεται· ὁμως η ὄραση και η ακοή είναι πλήρως αναπτυγμένες, ἑτοιμές, και δεν τις αποκτούμε εκ των υστέρων με τη συχνή χρήση τους, βλέποντας ή ακούοντας ξανά και ξανά. (οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν... οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν) Προηγείται δηλαδή η ὑπαρξη και ακολουθεί η ἐνέργεια, η χρησιμοποίησή τους, η πραγμάτωση, οι οπτικές ή ακουστικές εμπειρίες. Με ἄλλα λόγια: έχουμε πρώτα την ικανότητα για κάτι (π.χ. για ὄραση) και ὕστερα τη χρησιμοποιούμε· ὁμως δε συμβαίνει το αντίθετο: να ασκηθούμε δηλαδή πρώτα πολλές φορές στο να βλέπουμε και με αυτή την ἄσκηση να αποκτήσουμε την ικανότητα της ὄρασης.

Σχετικά, τώρα, με την ηθική ἀρετή: ὅπως αναφέρθηκε στο τέλος της προηγούμενης ἐνοτήτας, έχουμε από τη φύση μόνο την ιδιότητα να τη δεχτούμε, ὁμως στη συνέχεια η ηθική ἀρετή διαφοροποιείται από εκείνα που έχουμε εκ φύσεως· ἐδώ δηλαδή συμβαίνει το αντίθετο: προηγείται η ἐνέργεια (οι εμπειρίες, οι επαναλήψεις, η ἄσκηση) και ακολουθεί η κατάκτηση της ηθικής ἀρετῆς (τὰς δ' ἀρετὰς... πρότερον) Με ἄλλα λόγια: ασκούμεστε πρώτα σε μιαν ἀρετή και ὕστερα την αποκτούμε (π.χ. ενεργώντας συνεχῶς με δίκαιο τρόπο γινόμαστε δίκαιοι). Αυτή η διαφοροποίηση ενδυναμώνει με τη σειρά της την ἄποψη ὅτι **οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται**. Ο Αριστοτέλης ενισχύει την παραπάνω θέση του χρησιμοποιώντας και πάλι το παράδειγμα (οἶον...), την ἀναλογία (με την παραβολική πρόταση ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν...) και την ἀντίθεση (ὅσα μὲν φύσει ... τὰς δ' ἀρετὰς ... - οὐ γὰρ ... ἀλλ' ἀνάπαλιν). Ἔτσι, παρατηρεῖ ὅτι στην ηθική ἀρετή συμβαίνει ὅτι ακριβῶς και στις πρακτικές τέχνες: οι ἄνθρωποι πρώτα εξασκούνται στην οικοδομική, για να γίνουν οικοδόμοι, και πρώτα εξασκούνται στο παίξιμο της κιθάρας, για να γίνουν κιθαριστές. Τέλος, με το οὕτω δὴ συνάγει το συμπέρασμα εφαρμόζοντας τα παραδείγματα στην ηθική ἀρετή και δίνοντας ευκαιριακά τρεις μορφές της: τη δικαιοσύνη, τη σωφροσύνη και την ἀνδρεία. Ἔτσι, συμπεραίνει ὅτι πρώτα πράττουμε δίκαιες, σώφρονες

και ανδρείες πράξεις και ύστερα (με την επανάληψη και τον εθισμό σ' αυτές) αποκτούμε τις αρετές της δικαιοσύνης, της σωφροσύνης και της ανδρείας (σὺτῶ δὴ... ἀνδρείῳ).

B.3

Ο Εὐδοξος ἀπὸ τὴν Κνίδο ἦταν ἓνας λόγιος τὸν ὁποῖο εἶχε τὴν τύχη νὰ συναντήσῃ ὁ Ἀριστοτέλης στὴν Ἀκαδημία ὅταν ἤρθε νὰ σπουδάσῃ σ' αὐτὴν. Ὁ νεαρός, τότε (τέτοια ἦταν κατὰ βάση ἡ ψυχοσύνθεση τοῦ Πλάτωνα). (σελ. 140 σχολικοῦ βιβλίου)

B.4

φέρεσθαι: φορὰ, συμπεριφορὰ

δέξασθαι: δοχεῖο, ἀποδοχή

τελειομένους: τελείωση, ἀποτέλεσμα

κομιζόμεθα: συγκομιδὴ, κόμιστρο

ιδεῖν: ὄραση, ἰδεολογία

ΑΓΝΩΣΤΟ

Γ.

Και ἀφοῦ οἱ Ἀργεῖοι τὴν ἴδια ἐποχὴ εἰσέβαλαν στὴ Φλειασία καὶ ἐπέσαν σὲ ἐνέδρα ἀπὸ τοὺς Φλειασίους καὶ ἀπὸ τοὺς δικούς τοὺς ἐξόριστους σκοτώθηκαν περίπου ὀγδόντα. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τὴν Πύλο πήραν πολλὰ λάφυρα τῶν Λακεδαιμονίων καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι γι' αὐτὸ τὸ λόγο οὔτε με αὐτὸν τρόπο κατέλυσαν τὴ συνθήκη (εἰρήνης) οὔτε κήρυξαν τὸν πόλεμο ἐναντίον αὐτῶν, διακήρυξαν ὅμως, ὅποιος ἀπὸ τοὺς δικούς τοὺς θέλει νὰ λαφυραγωγεῖ τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ οἱ Κορίνθιοι πολέμησαν με τοὺς Ἀθηναίους γιὰ κάποιες προσωπικὲς τοὺς διενέξεις· οἱ υπόλοιποι ὅμως Πελοποννήσιοι ἔμεναν ἀπρακτοί. Καὶ οἱ Μήλιοι, ἐπίσης, ἀφοῦ ἐπιτέθηκαν τὴ νύκτα, κατέλαβαν τὸ μέρος τοῦ περιτειχίσματος τῶν Ἀθηναίων ποὺ ἦταν κοντὰ στὴν ἀγορὰ καὶ σκότωσαν μερικούς φρουρούς καὶ, ἀφοῦ μετέφεραν μέσα σιτάρη καὶ ὅσα περισσότερα χρήσιμα ἐφόδια μπορούσαν, ἀποσύρθηκαν καὶ δὲν προέβαιναν σὲ καμιὰ ἄλλη ἐνέργεια.

Γ1.α.
είληφέναι
πολέμησον
κηρύξοι
αίρῃσθε
προσέβαλες

Γ1.β.
φυγάδι
πολύ
σπονδήν
τινάς
περιτειχισμάτων

Γ2.α

ὑπό Φλειασίων: εμπρόθετος προσδιορισμός του πτωχικού αιτίου στη μετοχή λοχισθέντες και στο ρήμα διεφθάρησαν
δί' αὐτό: εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας στο ἐπολέμουν
αὐτοῖς: αντικείμενο στο ἐπολέμουν.

ιδίων: επιθετικός προσδιορισμός στο διαφορῶν

νυκτός: γενική του χρόνου στο προσβαλόντες

ἀναχωρήσαντες: χρονική μετοχή συννημένη στο υποκείμενο του ρήματος ἡσύχαζον, εκφράζει το προτερόχρονο σε σχέση με το ρήμα.

Γ2.β.

Οὗτοι ἔλεγον καὶ τοὺς ἐκ τῆς Πύλου Ἀθηναίους Λακεδαιμονίων πολλήν λείαν λαβεῖν.